

GAZDASÁGI VISZONYAINK A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

Irta: DR. PÓLYA JAKAB.

Megkísérlem, hogy a folyóiratunkban közölt adatok felhasználásával ecseteljem hazánknak a mult század első felében volt gazdasági állapotait. A kép, mit nyújtani fogok, természetesen csak vázlatos lehet, mert irodalmunkban e korszakra vonatkozó kimerítő adatok még nem találhatók. Különbén is a jelen dolgozat megírásánál egy egészen más czél is lebegett előttem, mint pusztán a történeti vázlat, melyet ez a kis dolgozat nyújthat. Midőn e folyóirat tervezetett, czélba vétetett egyszersemind egy tervszerű adat- és okmánygyűjtemény, mely ezt a folyóiratot kiegészítette volna. S én azt hiszem, hogy ha tényleg megvalósítani akarjuk, hogy minél előbb és minél bővebben tanuljuk megismerni hazánknak gazdasági multját, akkor a tervezett gyűjteménynek megjelentetését sokáig el nem odázhatjuk. Há ennek az igénytelen dolgozatnak csak távolról is sikerül beigazolnia a kérdéses gyűjtemény szükségét és czélszerűségét, feladatának megfelelt.

Lényegileg kétnemű adatokról van szó. Az első neműek hazánk népesedési viszonyaira vetnek világot. Ezek az 1720-ik évi magyarországi és az 1721—22 évi erdélyi összeírások. Más viszonyokat derítenek fel a forgalmi adatok, melyek az 1733—34. és 1735—39. évekről közöltettek.

Ebben a folyóiratban az 1720. évi magyarországi összeírásnak csak sommázata közöltetett. A sommázathból is lehet ugyan következtetni az összeírásnak tartalmára. De gazdasági történelmünk fáradhatlan kutatója Acsádi Ignác által ugyancsak e folyóiratban az említett összeírásból közölt egyes részletek azt bizonyítják, hogy az összeírás tulajdonképp a magyarországi dolgozó népességnek és vagyonának leltára és ha kimutatja vala még a nemességet és vagyonát, egy, a hires angol doomsday booknál fontosabb okmánynak lettünk volna birtokában, mert az összes osztályokat névszerint ismerhettük volna. A dooms-day book akkor készült, midőn a mai Anglia alakulóban volt. A magyar állami leltár, a közvetlen czél igen közömbös, akkor vétetett fel, midőn az ujkori Magyarország és magyar nemzet alakulása kezdődött.

Az e leltárban foglalt eredményekkel, melyek tudtommal a lehetőség szerint a nemesség létszámával és talán birtokviszonyaival is ki fognak egészíttetni, részletesen a jövő évben fogunk megismerkedni. Akkorra fog megjelenni a statisztikai hivatalban Acsádi vezetése alatt készülő nagy népesedési munka. De a részletek ismerete nélkül az összesített adatok is széleskörű betekintést engednek Magyarországra, határozottabban szólva Magyarországra akkori területének úgy népesedési, mint gazdasági viszonyaiba. Csak meg kell szólaltatnunk azokat a néma adatokat.

Magyarország akkori vidéki vagy mondjuk megyei adózó népessége 154,959 főre ment. Birtokában volt $1.434,448\frac{1}{4}$ pozsonyi mérő szántóföld, 263,980 kaszás rét és $256,465\frac{3}{4}$ kapás szőlő. A földmives-osztály közt élő kézművesek és kereskedők jövedelme pedig 132,683 forint 19 denárra becsültetett. Mennyi területnek felelt az meg, azt körülbelül kiszámíthatjuk, mert később az urbériség rendezése alkalmával hivatalosan állapítottatott meg (Paulynál), hogy *2 pozsonyi mérővel bevetett terület egy 1100—1200 □-öles holdnak, 1 kaszás rét egy 800—1200 □-öles holdnak, s 12 kapás szőlő 1128 □-ölnék (egy kapásra 94 □-ölet véve) felel meg.* Már a pénzérték megállapításánál több nehézségbe ütközünk. Különbösen nem vásárlási képességét, hanem csak finom tartalmát, a benne foglalt tiszta ezüstöt vagy aranyat kell kideríteni. Ez utóbbi a lehetőség határain belül fekszik és biztos; az előbbi azonban a legpontosabb számítások mellett is mindig kétségeket hagy fenn.

Visszatérve a tulajdonképeni feladatra, *a megyéket* illetőleg az összeírás a következő végeredményeket tartalmazza :

Kerületek	Adófizetők	Bevetett terület pozsonyimérő	Rét kasza	Szőlő kapa	Mesterség és keres- kedés adta jövedelem
Dunántuli kerület ...	43.450	503.834 $\frac{1}{2}$	62.132 $\frac{1}{4}$	118.397 $\frac{1}{2}$	33.853 frt 95 den.
Dunáninneni kerület	58.029	427.222 $\frac{1}{4}$	76.181	82.679 $\frac{3}{4}$	37.159 „ 20 „
Tiszáninneni kerület	33.964	333.112 $\frac{1}{2}$	61.181 $\frac{1}{4}$	32.816 $\frac{1}{2}$	20.996 „ 17 „
Tiszántuli kerület ...	19.516	170.279	64.485 $\frac{1}{2}$	22.572	40.673 „ 87 „
Főösszeg a megyékben	154.959	1.434.448 $\frac{1}{4}$	263.980	256.465 $\frac{3}{4}$	132.683 frt 19 den.

Ezekben az adatokban nem annyira az általános (abszolút) mint a viszonyszámok becsesek. Az általános számokban fordulhatnak elő tévedések, pontatlanságok és hiányok, de a viszony, a melyről felvilágosítást nyújtanak, mégis teljesen megfelelhet a valóságnak. Talán helyesebben fejezem ki gondolatomat, ha azt mondom, hogy meglehet, hogy ezek az adatok nem éppen pontosak és az egész akkori Magyarországot illetőleg nem is nyújtanak teljesen hű képet, de azért a való-

ságnak mégis megfelelően tüntetik fel az egyes vidékeknek egymáshoz való viszonyát. S ezt a viszonyt könnyebben állapíthatjuk meg, ha nem az általános, hanem a viszonyszámokat nézzük, melyeket az alábbi táblázat mutat ki:

K e r ü l e t e k	Adózó személyek o/o	Bevetett terület o/o	Rét o/o	Szőllő o/o	Jövedelem o/o
Dunántuli kerület	28.04	35.13	23.54	46.17	25.51
Dunáninneni kerület	37.44	29.78	28.86	32.24	28.01
Tizsáninneni kerület	21.92	23.22	23.17	12.79	15.82
Tizsántuli kerület	12.60	11.87	24.43	8.80	30.66
Összesen	100	100	100	100	100

Ha ez összeírás alapján, az adózó népességet általában nézve, Magyarország akkori népességét ritkának kell mondanunk, a mennyiben az egész dolgozó népesség a családtagok hozzászámításával és egy-egy családot 5 tagra számítva, kerek összegben mintegy 800,000 főnyi népességet képvisel, úgy még ritkábbnak kell mondanunk a két tiszai kerületnek népességét, melyet egymagának a Dunáninneni kerületnek népessége is jelentékenyen meghaladt. Számokban kifejezve a Dunántuli kerületnek népessége kerek összegben 299,500 fő, ellenben a két tiszai kerületé csak 276,200. S e két kerület közt is a népszámot illetőleg jelentékeny különbséget látunk. A tizsáninneni kerület népszáma 175.400, a tizsántulié pedig 100.800. Hogy mily csekély ez a népesség, abból ítélhetjük, hogy Arad megyének — nem számítva ide Arad városát — 1890. évi 301.545 főnyi népessége mindkét kerületét túlhaladja. S hogy mi okozza a két kerület közt a különbséget, erre könnyen rá lehet jönni. Az előbbi kerülethez északi megyék, tehát oly megyék is tartoznak, melyek nem állottak török fennhatóság alatt.

A török uralom, csakis ezeket az adatokat nézve, kétségtelenül néptelemné, pusztává tette a fennhatósága alatt levő országrészt, vagyis hazánknak legtermékenyebb, legáldottabb részét. S még inkább fogjuk ezt magunk előtt látni, ha az illető adatok nem kerületenkint, hanem megyénként lesznek előttünk.

S így pusztán csakis a népszámból kiindulva kétségtelen, hogy annak a kornak gazdasági téren a főfeladata: a benépesítésben, a telepítésben állott. A telepítés története nélkül hazánknak a gazdasági fejlődését nem is lehet felismerni, helyesen felfogni és megérteni. Miként és hogyan történt a benépesítés? A letelepülő népesség részesült-e általában, és ha igen, minő kedvezményekben, honnan történt a telepítés és a letelepedők általában részesültek-e és ha igen, miféle

támogatásban részesítették a telepítők által. A telepítés története koránt-sincs megírva, sőt még kellőleg felderítve sincs. A békésmegyei telepítés és azok a vázlatos adatok, miket Galgóczy Pestmegye egyes községeinek telepítéséről közölt, távolról sem meritik ki ezt a fontos kérdést.

Ha birtokában leszünk az 1720-ik évi összeírás részletes adatainak és összehasonlítjuk azokat az 1715. évi összeírás eredményeivel, én azt hiszem, hogy azokból még a telepítés menetéről is szerezhetünk némi támpontokat. Így is valószínűnek kell tartanunk, hogy a telepítés műve a Duna mellett elterülő síkságokon indult meg és csak később terjedt ki a Tisza vidékére és általában a folyóktól távolabb eső vidékekre. Még a földmives is a természetes utvonal közelében szeret letelepedni. A víz közelében való letelepedésre készíti őt az állattenyésztés is.

De menjünk tovább. A dunántuli kerületben látjuk a viszonylag legnagyobb szántó és szőlős területet. Szántóföldjei meghaladják az egész Tiszavidék szántóföldjeit. S ennek a vidéknek szőlői a félét sem teszik szőlős területének. A földművelés, a mennyiben ebben a korban általában lehet szólni virágzó földművelésről, a mely különben viszonylagos fogalom, a Dunántul virágzott. A Tiszavidéken, különösen pedig a tiszántuli részén előtérben állott az állattenyésztés. Erre vall a szántóföld területéhez képest aránylag nagy kaszáló terület is. S talán nem is igaz az a kép, a mit a nagybirtokokból kiindulva festenek, az akkori állattenyésztésről. A kisbirtokos, de talán a nagybirtokos is gondoskodott az állatok átteleléséről és arról is, hogy télen át valamely enyhelyök legyen, mely őket a zord idő ellen védelmezze. Nem kell mindjárt a mai istállókra gondolni, lehetett az pusztasóvány vagy színtéle.

Feltűnő az a nagy jövedelem, melyet az összeírásban a tiszántuli kerületben kimutatva látunk. A részletek ismerete nélkül bajos ugyan egész biztos okát adni. Befolyhatott erre a többi kerületekhez képest aránylag nagy jövedelemre, hogy a becsü itten szigorubb volt. De okozhatta ezt az aránylag nagy jövedelmet, és ez a feltevés a valószínűségnek talán inkább felel meg, hogy éppen azért, mert a vidék csak akkor kezdett benépesülni, a mesteremberek és kereskedők keresettebbek voltak, s ennek folytán jövedelmök is nagyobb vala. A letelepedő népességnek lakházakra, házi butorokra, házi és munkaeszközökre volt szüksége. Bármily kezdetlegesek is voltak azok, mégis csak dolgot adtak a mesterembereknek és kereskedőknek. S ezt a munkát jól is kellett megfizetni, nem a kereslet bőségénél fogva, hanem mert a letelepedő népesség közt a munka több kényelmetlenséggel is járt. Az amerikai viszonyokat tanulmányozva, láthatjuk, hogy minél néptelenebb a vidék, annál nagyobb a napszám, és a kamatláb, mely utóbbit a

vállalkozói nyereség mértékéül tekinthetjük. S az a mi Amerika napjainkban nagyban, az volt akkoron a magyar sikság kicsiben. S talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy a midőn az eredmények megyénként válnak ismertekké, tapasztalni fogjuk, hogy a sikságon fekvő megyékben a jövedelem általában magasabb, semmint a hegyes vidékü benépesedett megyékben. S ezt látni fogjuk különösen azokban a megyékben, melyek távolabb esnek az illető központoktól.

S a benyomást, mit reánk a többször említett összeírás tesz, nem változtatják meg, sőt megerősítik a harminczes évekből közzétett forgalmi adatok. Már az a tény maga, hogy árumérlegünk, az 1739-ik háborus évet kivéve, folytonosan aktív, bizonyosságot tesz a mellett, hogy hazánk gyorsan fejlődő mezőgazdasági állam. Nézzük meg az ismertebb államok árumérlegeit, s látni fogjuk, hogy az iparos államoknak árumérlege mindig passzív, holott a mezőgazdasági fejlődő államoké aktív. Ennek a tüneménynek az okai ismertek. Főoka az, hogy a fejlődő mezőgazdasági államnak beruházásokat kell tennie és az erre szükséges tőkét a külföldön, az előhaladtabb iparos államtól szerzi be. Természetes, hogy ezt a tőkét nem kapja ingyen. Ez az igazság nem csak napjainkra, hanem minden korra szól. A régebb korban csak nem lehetett a tőkének a gazdagabb országokból a szegényebb országokba való átvándorlását oly tisztán látni, semmint napjainkban, midőn ez közforgalmu értékpapírok segítségével történik.

Mielőtt közölném a forgalmi adatok végösszegeit, meg kell jegyez-nem, hogy az akkori Magyarország a fentebb említett 4 kerületre volt korlátolva és hogy tényleg külön országoknak illetőleg országrészeknek tekintettek Erdély, továbbá a temesi bánóság, az u. n. ujonnan szerzett részekkel és Horvát és Szlavonországgal. Hazánk akkoron tehát három külön vámterületet alkotott. A forgalmi adatok ehhez képest nemesak az osztrák örökös tartományokba és Lengyelországba, hanem hazánk-nak két külön vámterületébe be és kivitt árukat is mutatják ki. Maguk a forgalmi adatok végösszegei a következők:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>
	összértéke	
	frt	frt
1733—34	2,986.838	4,078.225 ¹ / ₄
1735	2,528.470	3,588.592 ¹ / ₂
1736	2,873.619 ³ / ₄	3,940.647 ¹ / ₂
1737	3,066.516 ³ / ₄	4,366.057 ¹ / ₂
1738	2,771.160 ¹ / ₂	3,815.938 ¹ / ₄
1739	3,473.572	2,899.199 ³ / ₄
Átlag	2,950.029 ¹ / ₂	3,781.443 ¹¹ / ₂₄

Kétségtelenül csekély ez a forgalom a maihoz képest. De ezen ne akadunk fel. A múlt században, sőt a jelen században is a gőzhajók és vasutak forgalomba hozataláig a nemzetközi forgalom a maihoz képest általában rendkívül, hihetetlenül csekély. A régi közlekedési és szállítási eszközökkel teljes lehetetlen lenne a mai forgalmat meggyőzni.

Nem bocsátkozom e helyütt a forgalmi adatok jelentőségének vitájába. Ma azzal körülbelül tisztába van mindenki, hogy az a jelentősége nincs, melyet neki a múlt században a mercantilisták, a védvámrendszer hívei és megalapítói tulajdonítottak, abból indulva ki, hogy a pénz teszi a nemzetek vagyonát, tehát az országnak minél több pénzt kell más országokból kivonnia és minél többet a belföldön megtartania. S körülbelül tisztában van azzal is mindenki, hogy főjelentőségek abban áll, hogy tájékoztatnak arról, hogy mely árukban van az országnak fölöslege és melyekben szenved hiányt vagy szükségét, vagy más szóval, hogy minő cikkeknek engedhet át a külföldnek és minőket kell a külföldről saját szükségleteinek fedezetére behoznia.

Ha a forgalmi adatoknak ezt a jelentőséget tulajdonítjuk, akkor többé nem az igen kétes értékű mérleget, a behozatali és kiviteli végösszegeket nézzük, hanem megnézzük a kivitt és behozott cikkekét.

Nézzük előbb a *kivitt* főbb cikkekét. A következő adatok az említett forgalmi adatokból kiszámított évi átlagokat jelentik és a cikkek azon összeg szerinti sorrendben soroltatnak fel, a melylyel a forgalmi kimutatásokban előfordulnak. Ezzel mintegy jelezve van az egyes árucikkeknek a külforgalomban való jelentősége.

	M e n n y i s é g	É r t é k
Ökőr	drb 56.418	1,419.183 ¹ / ₃
Bor	akó 123.091	697.521 ¹ / ₂
Gabona	— —	490.463 ³ / ₈
Sertés	drb 31.831	134.972 ¹¹ / ₁₂
Juh	„ 105.127	125.116
Gyapju	font 582.054	120.801 ³ / ₈
Hal	— —	78.711 ⁵ / ₁₂
Méz	akó 9.241 ¹ / ₂	75.829 ¹¹ / ₁₂
Vad	— —	68.060 ³ / ₄
Bőr és kikészített bőr	— —	66.353 ³ / ₄
Viasz	font 153.139	60.947 ¹³ / ₂₄
Dohány	mázsa 13.126 ¹ / ₁₂	57.226 ¹ / ₆
Széna és szalma	— —	39.146 ¹ / ₆
Hus és husnemű	— —	36.668 ⁷ / ₂₄
Réz és rézárú	font 80.358	33.830 ¹ / ₂
Vaj és sajt	mázsa 3.040 ⁸⁹	27.747 ¹¹ / ₁₂
Borju	drb 2.669	7.978 ³ / ₁₂
Tehén	„ 373	3.683 ¹ / ₂
Összes érték	3,544.241 ⁵ / ₁₂

Hogy a most közölt kimutatásban az összes főbb kiviteli cikkek felsoroltattak, annak bizonyítására elég arra hivatkozni, hogy az átlagos kiviteli érték teljességéhez csak 238.201 frt hiányzik, a mely számos a kivitelben kisebb-nagyobb jelentőséggel bíró cikk közt oszlik meg, és a mely cikkek közt olyanok is vannak, a melyeket átmeneti áru-cikkeknek lehet tekinteni.

Összes átlagos kivitelünket nézve, két árucikk válik ki különösen: az ökör és a bor. E két cikknek értéke összes kivitelünk értékének több mint felét, vagy egész szabatosan szólva 55·97⁰/_o-át teszi. Ez a két cikk az akkori forgalomban oly kiváló állást foglal el, melyhez hasonló mai forgalmunk nem ismer és határozottan jellemzi az akkori közlekedési és szállítási viszonyokat és nemcsak mezőgazdaságunk kezdetleges voltát. E két cikkre nézve ismerjük a mennyiséget is. Érdekes lesz tudnunk az egységárat, a melyben azok a harminczadi kimutatásokban felvételtek. Az ökör egységára 25 frt 16 denár, a boré pedig 5 frt 67 denár. S e két cikkre nézve nem éppen érdektelen a kiviteli országok, jobban mondva határok szerint való részletezés.

Ország	Ökör	Bor
	átlagos kivitele drb	akó
Ausztria	42.399	21.952
Morvaország	11.722	2.676
Szilézia	616	7.517
Lengyelország	61	53.079
Erdély	187	5.764
Uj szerzemény, temesi bántság, Oláh- ország, Horvátország, Szerbia	1.433	32.103
Összesen	56.418	123.091

Már jeleztetett, hogy az országok alatt nem szabad egyszersmind vásárló országokat érteni. Éppen úgy mint a mai forgalmi kimutatásokban előforduló kiviteli vagy behozatali országokra nem szabad valami különös súlyt fektetni, és p. o. az egyes országokkal való forgalomnak mérlegét azokból megvonni és állítani, hogy ezzel vagy azzal az országgal az áru forgalom activ, a másikkal pedig passiv, még kevésbé lehet ilyesmit ezekből a régi forgalmi mérlegekből következtetni. Az illető országok és területek csak az utirányt jelzik, a melyet az árúk vettek. Lehetne-e például állítani, hogy hazánknak déli részeibe évenként 1433 ökröt és 32103 akó bort, vagy Erdélybe évenként 5764 akó bort szállítottunk. Az aránylag nagy mennyiségű ökör és a határozottan nagy mennyiségű bor horvát területen keresztül Stíriába szállítottott. Az ökör talán Stíriában is maradt, de már a bornak jelentékeny része csak

Stírián keresztül szállított. A bor, a melyet a forgalmi kimutatások Erdélybe szállítottak jeleznek, minden valószínűség szerint Arad vidékéről való bor vala, mely Erdélyen keresztül ment Oroszországba. Az Erdélybe hajtott ökröt azért nem említettem fel, mert azokat, mint Magyarországon nem értékesíthetett és azért oda visszahajtott ökröknek kell tekinteni. A behozatalnál ugyanis jelentékeny mennyiségű ökör szerepel, mely többnyire Erdélyből, esetleg csak Erdélyen keresztül jött Magyarországra.

Átlátszóbb képet nyújt kivitelünk természetéről a következő összeállítás, melynél a törtszámok figyelmen kívül hagyattak:

A fő kiviteli cikkek csoportosítása.

	forint
Állattenyésztés	1,942.505
Bor	697.521
Gabona, széna, szalma, dohány	586.836
Halászat és vadászat	146.772
Méhészet	136.777
Réz és rézárú	33.830
	<hr/>
	3,544.241

Ezt az összeállítást nézve nemcsak hazánk mezőgazdasági minősége tűnik fel, hanem még inkább előtérbe lép az a tény, hogy akkoron hazánkban az állattenyésztés, a halászat és a vadászat és mint kisebb mezőgazdasági művelési ág, a méhészet áll előtérben. Nevezetes jelenség, hogy úgy a méhészet mint a halászat és vadászat fölöslegei meghaladják gyapjukivitelünket. A tulajdonképi földművelést nézve, csakis bortermelésünk emelkedik ki. Gabona-kivitelünk aránylag csekély. Valószínű, hogy termelésünk se volt nagy. Bizonyítékul szolgálhat e mellett még az a tény, hogy a forgalmi kimutatás fölöslegesnek tartotta részletezését, holott a Marczali által közölt, igaz, hogy 40 évvel már későbbi kimutatásokban a gabonaneműek már részleteztetnek. Akkor azonban a gabonakivitel már sokkal jelentékenyebb is vala, bizonyítva azt, hogy a földművelés, a szántás-vetés már abban az időben jelentékenyen emelkedett.

S ezt megállapítva újra egy megjegyzést kell koczkatatni. Nem azt, hogy a forgalmi kimutatásokból megismerhetjük nemcsak a kereskedelemnek, az iparnak, hanem a mezőgazdaságnak, is fejlődését. Az ily megjegyzés, nagyon is köznapias. Egészen más, kevésbé elismert irányban halad. Napjainkban néptelen országokat látunk egyszerre feltűnni és éppen nyers terményekben, különösen a gabonában is mindinkább erősbödő versenyt kifejteni. Miért nem látjuk nálunk azt a

hirtelen hatalmas versenyt? Természetesen, mert a mult században nem is állottak rendelkezésre a mai közlekedési és szállítási, valamint munkaeszközök. De a mi társadalmi viszonyainkat sem lehet azonosítani a napjainkban települt és települő államok társadalmi viszonyai-val. Mindezeknek a viszonyoknak ismerete nélkül a fejlődésről nem lehet képet alkotni és azt helyesen megítélni. Mily széles tér nyílik itt is a munkásságra, adatgyűjtésre és feldolgozásra.

Már a kiviteli cikkek megismertették velünk hazánknak akkori állapotát. Láttuk, hogy mezőgazdasági állam volt. Mezőgazdasági állam, pedig tulnyomóan ipari cikkeket hoz be. Azt hiszem tehát, hogy a behozatali cikkeket nem kell oly nagy részletességgel kimutatni, mint kimutattattak a kiviteli cikkek. A fő behozatali cikkek lajstroma a következő:

	Mennyiség	Érték
		frt
Kalmárárú	— —	659.390 ^{11/24}
Vászon és karton ¹	drb 149.359	557.880 ^{1/3}
Posztó	„ 31.747	419.123 ^{3/4}
Szövet	„ 21.284	211.675 ^{5/6}
Ökör	„ 11.325	178.679 ^{1/6}
Vas és vasárú	— —	163.087 ^{5/6}
Fűszer	— —	117.303 ^{7/12}
Bőr (nyers és kikészített) ...	— —	102.638 ^{3/4}
Selyem és selyemárú	— —	73.251 ^{1/6}
Fa és faárú	— —	66.211
Összes érték		2,550.440 ^{3/4}

Nem kell a most közölt kimutatáshoz semmi magyarázatot sem fűzni. Legfőlebb azt a megjegyzést lehetne tenni, hogy kalmárárúk alatt azokat az árúkat kell érteni, melyeket kalmárok, más néven szatócsok tarthattak. Értik pedig alattuk a köznép által vásárolni szokott különféle gorombább árúnemeket.

Végeredménykép a külforgalmi kimutatásokból meg lehet állapítani, hogy nyersterményeket vittünk ki és iparcikkeket hoztunk be. Az összkép, melyet mai forgalmi kimutatásainkból alkothatunk hazánk állapotát illetőleg, nem igen változott. De igen sokban és lényegesen

¹ Leinwath és Catton mond az eredeti. Ezt aligha lehet gyorsnak és vászonnak tekinteni. Sőt abban az időben, de sokkal később is aligha készítettek Ausztria-Magyarországban pamutvásznat. A pesti kereskedők testülete az 1790-ik évi országgyűléshez beadott nyomtatott panaszaiában a zsidó kereskedőket az árúk hamisításával vádolva, mondják, hogy a gyapotárút lennel vegyítik. A gyapot e szerint akkor a lennél drágább volt. A pamutból készült vászon pedig azóta jött divatba, hogy a viszony megfordítva áll.

változott egyes árnyalataiban. S ezek az árnyalatok az érdekesek. Jelzik a fejlődést és a változásokat, melyeken hazánk gazdasági viszonyai keresztülmentek.

A forgalmi adatokkal kapcsolatban kell röviden megemlékezni a sz. kir. városokról, melyeknek szorosan véve a kereskedelem és ipar gyűpontjainak kellene lenniök. Az 1720-ik évi összeírásról közölt kimutatásban nem közöltetik a népesség, hanem csak a házak száma. Mint a kimutatásból látjuk, az összes szab. kir. városokban volt 13,296^{3/4} ház vagyis inkább háztelek. Ettől a számtól nem sokat különbözhetett a családok száma. Akkoron bizonyára nem ismerték azokat a bérházakul szolgáló nagy laktanyákat, melyeket p. o. fővárosunk ismer és a melyeket palotáknak esufolnak. S a városok, melyeknek a kereskedelem és ipar gyűpontjainak kellett vala lennie, talán éppen annyi vagy talán még több súlyt fektettek szántóföldeikre, rétjeikre, de különösen szőlőikre mint iparukra és kereskedésökre. Ki kell emelnünk a szőlőket, hiszen a városok szőlős területe (57183^{1/5} kapa) meghaladta az egész Tiszavidék szőlős területét (55.388^{1/2}).

Különben a mai törvényhatósági városok egy részében is a népesség nagyobb része a mezőgazdaságból él. Hát ebben még nem lenne semmi különösség. Azzal sem lenne sok mondva, hogy akkoron az ipar csakis kézműves ipar vala. Nem nagy ideje, hogy ez a tényállás lényegesen változott. Mindezeknél sokkal érdekesebb tudnunk azt, hogy maguk a kereskedők tulnyomó részben ház, továbbá szántófield, rét vagy legalább is szőlőbirtokosok valának. Láttam ezt különösen Pest városára nézve, melynek összeírásába volt alkalmam betekinteni.

Mily kezdetleges viszonyok uralkodtak éppen Pest, hazánknak ma legnagyobb városában. Akkoron vagyis 1720-ban 366 lakházával inkább egy mai közepes nagyságu falu vala, semmint város. Kereskedői, minden valószínűség szerint több súlyt fektettek szántófieldjökre, rétjökre és szőlőikre mint üzleteikre. Valóságos mai jobbmódu falusi kereskedők valának. Már századunk elején nem efféle falusi kereskedők, hanem inkább kisvárosi kereskedők valának, kik a tilalom ellenére is nagy áldomást csaptak, ha új tagot vettek fel keblökbe. De nem ez a jellemző. Átnéztem Pest városának 1803. évi czimtarát. Csaknem minden üzletnek van külön czimere. A fűszerkereskedők az állat- és növényországból, a vaskereskedők a vasszerszámok és eszközök közül kölcsönözték czimeiket. S erre oly nagy súlyt fektettek, hogy egyesek — és ezek a legtekintélyesebbek — a czimtarban neveik mellett csak az üzletök czimerét közlik, de már nem az utczát, melyben üzletöket tartják.

Bärmerre tekintünk is, hazánknak gazdasági viszonyait a mult századnak első felében igenis kezdetlegeseknek látjuk.